

NƏRMİN EMİNOVA
neminova@beu.edu.az
Bakı Mühəndislik Universiteti
Xırdalan ş., H. Əliyev küç., 120

SİNXRON TƏRCÜMƏDƏ YUMORUN ÖTÜRÜLMƏSİNDƏ İSTİFADƏ OLUNAN STRATEGİYALAR XÜLASƏ

Məqələdə şifahi tərcümə zamanı mətnlə birbaşa bağlılığı olmayan dil materialının ötürülməsində dilmanın istifadə etdiyi strategiyalar araşdırılmışdır. Bu cür dil materialına müxtəlif növ dil vahidləri aid olsa da, əsas yeri yumor tutur. Ona görə də yumorun tərcüməsində istifadə olunan bütün əsas metodlara toxunulmuşdur. Məqalə siyasi məsələlərdə yumorun özünəməxsus əhəmiyyət daşıyan funksiyasına diqqət çəkir. Yumorun şifahi tərcüməsinin mədəni və linqvistik fərqliliklər arasında əlaqə yaratmaq olduğu göstərilir. Eyni zamanda mədəniyyətə və dilə xas olan yumorun hədəf dilə ötürülməsinin dilman üçün əsas çətinliklərdən olduğu vurğulanır. Həmçinin, yumor tərcüməsindən meydana gələn əsas etik və praktik məsələlərdən bəhs edilir. Məqalə Viaggionun altı amilini təhlil edir və Cilin cəhd modelindən də bəhs edir. Viaggionun altı amilinin təhlili nümunələrin mədəniyyət və dillə əlaqədar olaraq müzakirə edilməsinə imkan yaradır. Eyni zamanda yumor tərcüməsində istifadə olunan strategiyaların tam anlaşılması üçün praktiki nümunələr verilir.

Açar sözlər: sinxron tərcümə, hərfi tərcümə, dilman, yumor, Viaggionun altı amili, Cilin cəhd modeli

Yazılı tərcümə edilməsi onsuz da çətin olan yumoru şifahi tərcümə etmək daha da çətinləşir. Sinxron tərcüməçi üçün orijinal zarafatı eşidənlərin gülüşə qər q olduğu bir vaxtda öz auditoriyasına həmin yumoru düzgün şəkildə çatdırmaq nadir hallardandır. Yumorun nitqə bir növ giriş kimi istifadə olunduğu hallarda onun dəqiq tərcüməsi faydalıdır, lakin çox əhəmiyyətli deyil. Ancaq bəzi hallarda onlar nitqin əsas məğzini ötürmək üçün istifadə olunurlar. Bu cür hallarda ötürülən mesaj yumorun özündən daha vacibdir və buna görə də, tərcüməçi onun “yumorla örtülmüş hissəsini” yox, mesajın məzmununu tərcümə etməyə can atmalıdır.

Bəzi hallarda mesajın ötürülməsi zamanı yumor qurban verilsə də, o, tez-tez hallarda mesajın bir hissəsi olduğu üçün, əlbəttə ki, mümkün olduqda yumorun saxlanması arzu olunan haldır. Bundan əlavə, nətiqlər bəzən yumordan yuxu gətirici müzakirəni canlandırmaq və ya danışıqlar çıxılmaz vəziyyətə gəlib çatdıqda buzları əritmək üçün istifadə edirlər. Belə vəziyyətlərdə yumor təsadüfi deyil, əksinə nətiqin hədəflədiyi məqsəddir. Və əgər tərcüməçi yumoru ötürə bilmirsə, demək nətiqin niyyətini də qarşı tərəfə ötürə bilmir [3, s.258].

Əgər zarafatın tərcüməsi qeyri-mümkündürsə, məsələn, bu, kalamburdursa (söz oyunu), dilman, oxşar nəticə əldə etmək üçün mətnin bir qədər yüngül, yumoristik versiyasını təqdim etməyə çalışa bilər. Əgər bu, mümkün deyilsə (etiraf

edək ki, bunu etmək olduqca çətinidir), bu zaman dilmanc, auditoriyanı məruzəçinin tərcüməsi qeyri-mümkün olan bir zarafat etdiyi və ya söz oyunu oynadığı barədə məlumatlandırılmalıdır. Əgər onların zamanı varsa, dilmanc hətta zarafatın mənasını izah edə bilər. Bəzən dilmanc məruzəçinin auditoriyada gülüş doğurmaq niyyətində qətiyyətli olduğunu görəndə belə bir cümlə işlədə bilər: "Hazırda məruzəçi tərcüməsi qeyri-mümkün olan bir zarafat edir və bu zarafatın gülməli olduğunu düşünür, ona görə də hər kəsin buna güləcəyini gözləyir. Ona və tərcüməçilərə xoş olsun deyə, indi gülə bilərsinizmi?" Həddindən artıq çox istifadə edilməzsə, bu priyom, adətən, auditoriyanı lazımi məqamda güldürməkdə kifayət qədər komik effekt yarada bilər və hər kəs məmnun qalar.

Hətta zarafat konseptual və linqvistik olaraq tərcümə olunandırsa belə, sinxron tərcümənin sürəti buna aman vermir və çox vaxt tərcüməçini yumorun özü üçün olduqca az vaxt saxlayaraq, mədəni istinadın qısaca izahını vermək cəhdinə vadar edir. Tərcüməçi çevik olmalı və daxili məhdudiyyətlərə məhəl qoymadan onları müəyyənləşdirə bilməlidir. Orijinal qədər gülməli olmayan bir versiyaya daha çox üstünlük verilə bilər, xüsusilə də nəzərə alsaq ki, zarafatlar hətta orijinalda belə, heç də həmişə o qədər də gülməli olmur.

Yumor və tərcüməni araşdıran şəxsin ən azı bir dəfə oxumalı olduğu cümlə – Delia Çiaronun söylədiyi bu ifadədir: "həqiqətən də, verbal yumorun çox pis tərcümə olunduğu faktı bütün dünyada qəbul edilmişdir" (2014). Yumor, gündəlik həyatımızda əhəmiyyətli rol oynasa da, sinxron tərcümədə yumor tərcümə edilərkən istifadə edilən strategiyalar çox az araşdırılmışdır. Peşhakerin sözlərinə görə, "nitqdə zarafatlar və məzəli hekayələr sinxron tərcüməçilərin ən çox qorxduğu çətinliklər arasındadır".

İlk konfrans tərcüməçilərindən biri olan André Kaminker bildirirdi ki, məruzəçilər tərcüməçilərə hansısa bir arqumentin buraxılmasını bağışlamağa hazır olsalar da, öz nitqlərinin incisini təşkil edən zarafatın və ya sitatın buraxılmasına heç vaxt imkan verməzlər (Falbo 2007).

Viaggio, konfransın vaxt məhdudiyyəti və digər insanların reaksiyalarına şahid olan auditoriyanın birgə iştirakı kimi ən əhəmiyyətli məsələlərini şərh edir. Tərcüməçi yumoru çatdırma bilməsə, onlar özünü təcrid olunmuş hiss edəcəklər (Viaggio 1996).

Lakin Antonioni (2010) müəyyən etmişdir ki, hədəf auditoriya çox vaxt orijinal mətni başa düşən auditoriyanın gülməsinə və ya məruzəçinin üz ifadəsinə görə güldür. Cil isə əlavə edir ki, sinxron tərcümənin mühüm aspekti, auditoriyanın təbəssümü və ya gülüşünün məzəli hekayənin müvəffəqiyyətlə tərcümə edildiyini göstərən "keyfiyyət yoxlaması" olmasıdır (1995).

Yumor tərcüməsindəki strategiyalardan danışarkən Viaggionun altı amilindən danışmaq mümkün deyil. Metalingual istifadə barədə danışarkən Viaggio, tərcüməçinin özlərinə aşağıdakı sualları verdiklərini iddia edir: (1) yumor nümunəsinin cümlə məzmunu nədir, (2) üslub itkiləri qəbul ediləndirmi və (3) istifadə olunacaq ən yaxşı strategiya hansıdır (tam, qismən və ya sıfır icra).

Viaggio, tərcüməçi strategiyasının seçilməsinə gətirib çıxaracaq 3 həlledici mülahizəni sadalayır. Birincisi tərcüməçinin sözlərə qarşı ədalətli olması imkanının olmamasıdır; bu halda Viaggio qeyd edir ki, yaxşı tərcümənin alternativini pis tərcümə deyil, ümumiyyətlə tərcümənin olmamasıdır. İkinci amil oratorluqdur. Tərcüməçi nümunəni izah etmək üçün çox sürətli danışmamalıdır ki, anlaşılmaz olmasın. Üçüncü amil Cilin "Cəhd modeli"ni əhatə edir. Tərcüməçi, Qısamüddətli Yaddaşında əhəmiyyətli məhdudiyyətlərin yaranacağı və beləliklə növbəti seqmenti tərcümə etməsinə əngəl törədiləcəyi təqdirdə, yumor nümunəsini tərcümə etməyə çalışmamalıdır.

Viaggio iddia edir ki, tərcüməçi, ilk növbədə, auditoriya ilə danışdığı üçün kommunikativ uyğunluq birinci yerə qoyulmalıdır. Tərcüməçinin işi auditoriyanın fon biliklərini müəyyən etmək və auditoriyanın hədəf mətnində xarici fenomeni qəbul etməyə nə dərəcədə qadir olduğunu və istəklili olduğunu qiymətləndirməkdir.

Viaggioya görə, tərcüməçinin yumor nümunəsini təhlil etməsi aşağıdakı iki əsas məqamı əhatə etməlidir: (1) dinləyicinin pragmatik niyyəti və nəzərdə tutulan məna, auditoriyanın ehtiyacları və gözləntiləri və (2) auditoriyanın fon bilikləri və onların kalkaları və bədii tərcümələri anlamaq qabiliyyəti.

Viaggio üslub göstəricilərinin tərcüməsinə təsir edən, bir-biri ilə bağlı 6 amil sadalayır. Yumorun qiymətləndirilməsinin ən yaxşı şəkildə hazırlanmış sisteminə aid olan bu 6 amil aşağıdakılardır:

- i) "Orijinalın spontanlıq dərəcəsi"; əsas məsələ şifrələnmiş, qeyri-spontan söz oyunu ilə bağlıdır ki, bu da çox mürəkkəb olarsa, bədahətən yumorun əksinə, böyük problemlər yarada bilər;
- (ii) "Bəzi dillər arasındakı struktur və/və ya leksik fərqlər"; yəni forma nə qədər oxşadırsa, tərcümə etmək bir o qədər asandır;
- (iii) "Müvafiq dillərin və mədəniyyətlərin tərcümə dərəcəsi", yəni iki mədəniyyətin paylaştığı linqvistik və mədəni biliklər;
- (iv) "Formanın situasiyaya uyğunluğu", burada tərcüməçiyə, məsələn, ifadənin orijinalda artıq müvafiq olmadığı təqdirdə, "onu unutmaması" tövsiyə olunur;
- (v) "Tərcüməçinin məxəz dil mədəniyyət(lər)i və ədəbiyyatı haqqında bilikləri" – yumor üçün yalnız o zaman qəbul edilə bilər ki, kinayə ilə deyilən sözlər, məsələn, futbol kimi oyunların xüsusiyyətləri, tərcüməçiyə və auditoriyaya tanış olmuş olsun;
- (vi) "Tərcüməçinin hədəf dillərdə ustalığı və ritorik şücaəti" – bu, mətnə artıq üslub göstəricilərindən istifadə edən tərcüməçilərin yumoru daha asan təsvir edə biləcəklərini ifadə edir.

Viaggio, bu dəyişənlərin qiymətləndirilməsinə əsaslanaraq, tərcüməçinin verbal yumor çatdırarkən istifadə etmək üçün doğru strategiyayı seçə biləcəyini bildirir. İlk iki amil məxəz mətndən və istifadə olunan dil cütliyündən asılıdır. Onlar tərcüməçinin əlində deyil. Bununla belə, digər dörd amil tərcüməçinin təhlilinə (məruzəçinin niyyəti, auditoriyanın ehtiyacları, gözləntiləri və fon bilikləri) və məruzəçinin ritorik bacarıqlarına aiddir. Buna görə də, onlar tərcüməçinin peşə səriştəsinə aid edilirlər. Viaggioya görə, bu amillər tərcüməçilər və tədqiqatçılar tərəfindən nəzərə alınmalıdır.

Praktiki prosesi daha yaxşı başa düşmək məqsədi ilə Viaggionun Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Sənaye İnkişafı Təşkilatının iclasından götürdüyü siyasi yüklü söz oyununun (kalambur) təhlilini praktiki nümunə kimi götürək.

Linqvistik seksizmlə bağlı müzakirələrdən götürülmüş bu nümunədə britaniyalı sədrə "Kürsü xanım" ("Madam Chair") deyə müraciət edən bir nümayəndəyə sədrin cavabı belə olur: "Məni mebel parçası adlandırmaqdan, cənab kimi müraciət etsəydiniz, daha yaxşı olardı" ("I'd rather you called me a man than a piece of furniture"). Viaggio bu məzəli qeydi (i) spontan və (ii) real vaxtda tərcümə edilməsi və yenidən ifadəsinin qeyri-mümkün olduğu bir qeyd kimi təhlil edir. Bununla belə, bu mövzu (iii) BMT-də həmin vaxtlar qızgın şəkildə müzakirə olundu və (iv) bu məqam nümayəndə heyətinin çaşqınlığını, eləcə də yumor hissini göstərdiyi üçün əhəmiyyətli idi. Bu, qəhqəhəyə səbəb oldu və səbəbkarı zarafat hədəfinə çevirdi. Tərcüməçi (v) siyasi cəhətdən düzgünlükdən xəbərdar olmalıdır. Qəfil söz oyununun öhdəsindən gəlmək üçün bir neçə variant var. Onlar (vi) auditoriyaya söz oyununu özlərinin emal etməsinə imkanı verərək, cümləni hərfi tərcümə edər, və ya orijinaldakı "kürsü" sözünün sadəcə mənasını izah edər, yaxud da Viaggionun etdiyi kimi, xanım sədrin "kürsü" adlandırıldığına görə qəzəbli olduğunu bildirərək əyləncəli intonasiya ilə və loru dillə üçüncü şəxsə izah əlavə edər bilər (Viaggio, 1996).

Yumor tərcüməsinin araşdırılmasında mühüm olan digər bir anlayış Cilin Cəhd Modelidir. Viaggio iddia edir ki, Cil tərəfindən yaradılan "Cəhd modeli" yumorun daşdığı əlavə yükü qiymətləndirmək üçün faydalı bir vasitədir (1996).

"Cəhd modeli" linqvistik və ya ekstralingvistik biliklərin çatışmaması kimi istinad edilməyən anlama çətinliklərində yardımçı olmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur (Cil, 2015). Bu model, koqnitiv nəzəriyyədən istifadə edərək, məhdud emal qabiliyyətinin nəticələrini izah edir. Bu 3 cəhd anlama, ifadə etmə və yaddaşa bağlıdır. Cil onları, anlama və ifadə etmə ilə yaxından əlaqəli olan Dinləmə və Təhlil adlandırır. İfadə etmə, sözlərin mental təmsilindən tutmuş, nitqin planlaşdırılmasına və çıxışın yekun nəticəsinə qədər bütün əməliyyatları əhatə edir. Tərəddüdlər daha sonra ifadə etmə çətinliklərinin açıq-aşkar "əlamətləri"yə çevrilir. Üçüncü cəhd, "Qısamüddətli Yaddaş"dır.

Cil, düzgün tərcümə üçün faktiki linqvistik və ekstralingvistik biliklərlə birlikdə lazım olan iki qayda təqdim edir. Birincisi, istənilən vaxt istənilən emal qabiliyyəti ümumi potensialın həcmindən artıq olmamalıdır, ikincisi, istənilən vaxt istənilən fəal cəhd üçün emal qabiliyyəti tapşırığın ümumi həcmindən artıq olmamalıdır. Məsələn, nitqdə tərcüməçinin anlamaq üçün haqqında düşünməli olduğu metafora və ya bir eyham olduqda, hədəf nitq təsirə məruz qalır. Eyni şəkildə, tərcüməçi ağzından "incə" sözlər çıxarmağa çalışsa da, ağızdan "çıxarılan" sözlər kobud səslənə bilər. Üçüncüsü, tərcüməçi, ilk növbədə, "tutduğu" sözü eşitmək üçün ESV (İngilis dilinin standart versiyası) gözləməyi və uzatmağı seçərsə, Yaddaş cəhdi öz sərhədlərindən kənara çıxır.

Cil iddia edirdi ki, dilmanclar öz emal qabiliyyətlərinin son həddinə yaxın – "doyma" nöqtəsinə yaxın işləməyə meyillidirlər. Onun "Kanat hipotezisi"yə görə,

səhvlər, buraxılmalar və uyğunsuzluqlar "problemlərin təkanverici qüvvələri" səbəbindən baş verir. Bu təkanverici qüvvələr məlumatların çoxluğu, nitqin sürəti, naməlum vurğular, qeyri-standart leksik istifadə, sintaktik mürəkkəblik kimi emal qabiliyyətlərinə tələbatı artıran, eləcə də Dinləmə cəhdi üçün daha çox diqqət tələb edən amillərdir. Viaggio bildirir ki, metalingual istifadəni tərcümə etməklə, tərcüməçilər diqqətlə bağlı həddindən artıq cəhd göstərdiklərindən, Qısamüddətli Yaddaş, İfadə etmə və Dinləmə cəhdinə daha çox tələb yaradırlar. O, tərcüməçi yumor hallarının uyğunluğunu dəyərləndirməsini də tövsiyə edir (Viaggio 1996).

Yumorun tərcüməsində istifadə olunan strategiyaların araşdırılmasına ona görə ehtiyac var ki, "indi gülün" strategiyasından istifadə etməklə yanaşı, əksər hallarda tərcüməçilər yumorla rastlaşdıqda nə edəcəkləri barədə məlumatlı deyillər. Cons qəbul edir ki, bu texnika həddindən çox istifadə edilmədikcə, bütün iştirakçıların ehtiyacını təmin edə bilər (2002). Perlokutiv akt ötürülmədiyindən və məruzəçini zarafat hədəfinə çevirərək utandıra bildiyindən, bu, siyasi müzakirələr kontekstində doğru olmaya bilər.

Konfrans tərcüməsi sadəcə bir dil sistemindən digərinə təkrarlanma prosesi deyildir. Keçmişdə şifahi tərcümə "sadəcə mexaniki bir vəzifə" (Peşaker, 2005) kimi təsvir edilirdisə, hazırda bu prosesin başa düşülməsi əhəmiyyətli dərəcədə dəyişmişdir. Məsələn, Kirxhoff, sinxron tərcüməyə problemlərin həlli prosesi çərçivəsində hər bir əməliyyatın digərləri ilə əlaqəli olduğu və bütün həllə təsir göstərən "kompleks koqnitiv proses" kimi tərif verir. Nəticə, tərcüməçinin istifadə etdiyi bütün strategiyaların səmərəsindən asılıdır (2002). Kirxhoffa görə, "Strategiyalar müəyyən bir vəziyyətdə və ya bir davranış planı çərçivəsində bir hədəfə çatmaq üçün müəyyən ehtimallar nəzərə alınmaqla hansı qərarların qəbul edilməli olduğunu bildirir". Bundan sonra strategiyalar vaxt gecikməsini, seqmentasiyanı, istifadə edilən əməliyyatları, sürəti və s. müəyyən edir (Kirxhoff, 2002).

Peşakerin tərifinə əsasən, şifahi tərcümə, "əsasən "strateji proses" kimi konseptuallaşdırılan (a) məqsədyönlü kompleks fəaliyyətdir" (Peşaker, 2004). Bu, həmçinin yaradıcı proses kimi də təsvir edilə bilər. Bu prosesdə tərcüməçi məhdud müddət ərzində və davamlı olaraq daxil olan yeni məlumatlarla problemləri real vaxt rejimində həll etməli və məruzəçidən nitqini daha da açmasını gözləməlidir (Rikkardi, 1998). Rikkardi qeyd edir ki, "dil strukturunun yenidənqurması nə qədər böyük olarsa, proses bir o qədər yaradıcı olar" (1998). O, əlavə edir ki, "dilmanc, strategiyaları çevik bir şəkildə birləşdirə bilirsə, "dilmancılıq performansı yaradıcı olacaqdır" (Rikkardi, 1998).

Tərcüməçinin bütün mənanın tam ifadə olunmasını gözləməyəcəyinə və həmişə hətta kifayət qədər ipucları olmayan mesajları belə, öncədən görmək və çatdırmaq məcburiyyətində olduğuna görə, sinxron tərcümə ardıcıl tərcümədən daha çətinidir (Rikkardi, 1998). Yumorda bu, sonradan tərcüməçini də auditoriya ilə eyni dərəcədə təəccübləndirir. Qeyri-ixtiyari olaraq, onlar zarafatda üstüörtülü qalması lazım olan hissəni açıqlaya və ya iki variantdan yanlış olanı seçməklə kulminasiya nöqtəsini əvvəlcədən məhv edə bilərlər. Consa görə, nadir hallarda, məruzəçi zarafat

edəcəyini elan edərkən tərcüməçi zarafata qapılmamağa çalışmalıdır, çünki irəlidə zarafatın tərcüməsi qeyri-mümkün ola və auditoriyanın gözləntiləri yüksəltdiyi halda tərcüməçi işi yerinə yetirməyə bilər (2002). Tərcüməçi yalnız öz bacarıqlarından deyil, həm də məruzəçinin bacarıqlarından asılıdır. Auditoriyanın bir hissəsi gülürsə də, tərcüməçi tərcümədən asılı olan auditoriyanı çaşdırmamaq və onların özlərini təcrid olunmuş hiss etməmələri üçün vəziyyəti ələ almalıdır. Cons, həmçinin bildirir ki, tərcüməçi, reaksiyanın da eyni anda olması üçün öz sözlərini məruzəçi ilə, demək olar ki, eyni vaxtda başa çatdırmağa çalışmalıdır.

Zarafatların tərcüməsi haqqında məqaləsində Cons, tərcümə sahəsində də faydalı ola biləcək 8 strategiya (2011) təqdim edir. Bunlar çatdırılma və hazırlıqdır ki, onlar da tərcüməçinin kulminasiya nöqtəsi ilə başlamasına, daha sonra isə auditoriyanın zarafatı başa düşməsinə kömək etmək üçün izahat verməsinə imkan yaradır. İfadənin müxtəlif formalarından istifadə və yerində təzmin edilməsi (Lou, 2011) Çiaro tərəfindən (2005) "yerdəyişmə" adlandırılır. Lou, həmçinin yumşaltma, yəni izah, mübaligə, əvəzləmənin yerinə tamamilə fərqli yumoristik mətn (daha çox, tərcümə və işarə vermə məqsədləri üçün) istifadə edilməsini təklif edir. Lou iddia edir ki, heç bir seçim qalmadıqda, ya zarafatı izah etməklə, ya da səthi tərcümə etməklə "qaçıb çatmaq" metodu faydalı ola bilər. Bu zaman, Louya görə, bu tərcümə bəzən hətta orijinaldan da gülməli ola bilər (2011), lakin həm Peşhaker (2002) və Çiaro (1992) bildirirlər ki, bu, məruzəçinin uğursuzluğuna gətirib çıxara bilər.

Antonioninin "Oskar" Mükafatı zamanı sinxron tərcümə ilə bağlı araşdırmasına əsasən, ən çox istifadə edilən strategiya tərcüməçilərə gülməli sözü olduğu kimi çatdırmağa imkan verən sözbəsöz tərcümə idi. İkincisi, ifadənin əsaslandığı bir elementin əvəz edilməsi idi. Üçüncü ən çox istifadə edilən strategiya sözün hədəf dildəki alternativlə əvəzi olmuşdur (Antonioni, 2010). Tərcüməçilər, həmçinin açıqlamadan da istifadə etmişdilər (Antonioni, 2010). Sorğu vasitəsilə aparılan tədqiqat həmçinin göstərdi ki, hədəf auditoriya bəzi mədəni yüklü yumor əyləncəli hesab etməsə belə, auditoriyanın reaksiyası (məsələn, gülüş, üz ifadələri, jestlər, bədən dili) yumor yaratmağa kömək etdi (Antonioni, 2010) [1, s.59-60].

Sinxron tərcümədə olduğu kimi, zarafat etmə və ya lətifə danışma inkişaf etdirilə bilən bir qabiliyyətdir. Bunun üçün Nolan komediya ustalarını və məşhur "söz oyunçuları"nı dinləməyi, İsaak Azimovun "Yumor Xəzinəsi" kimi zarafat antologiyalarını oxumağı təklif edir. Bundan əlavə, o təklif edir ki, tərcüməçilər bir çox lətifələri öyrənməli və onları daha böyük qrupların qarşısında danışmağı məşq etməlidirlər (Nolan, 2005). O, həmçinin təklif edir ki, tərcüməçilər müxtəlif növ yumor və zarafatlar söyləməkdə tətbiq edilən üsulları öyrənməli və yumorla qarşılaşdıqda onu daha yaxşı dəyərləndirmək və tərcümə etmək üçün zarafatları və söz oyunlarını məşq etməlidirlər (Nolan, 2005).

Daniela Vymětalová "Strategies of Interpreting Humour in the European Parliament" adlı tezisində Amato və Mekin "Oskar Gecəsi"ndə sinxron tərcümədə istifadə edilən strategiyalarla bağlı məqaləsindəki (2011) təsnifat sistemindən istifadə etmişdir. Amato və Mek, Vadenyönün "Tərcümə Qarşılıqlı Təsir kimi" adlı kitabındakı (1998) dörd maddədən ibarət təsnifatdan istifadə etdilər və onlara fərqli

ifadələrin əlavə bir kateqoriyasını da əlavə etdilər (Amato və Mek, 2011). Amato və Mekin təsnifatı mədəniyyətlə əlaqəli maddələrin və xüsusi adların tərcüməsini təhlil etmək üçün hazırlanmışdır. Beləliklə, Daniela Vymětalová yumorun tərcüməsində istifadə edilən strategiyaları daha yaxşı uyğunlaşdırmaq üçün hər bir kateqoriyaya öz tərifini vermiş və bunun üçün Antonioninin (2010) "Oskar" Mükafatındakı yumorun təhlilində istifadə etdiyi təsnifatından istifadə etmişdir.

Antonioni (2010), "Oskar" Mükafatındakı yumoru tərcümə edən sinxron tərcüməçilərin istifadə etdikləri strategiyaları hərfi tərcümə, məxəz mətndəki verbal yumorun hədəf mətndəki verbal yumorla əvəzlənməsi, idiomatik ifadə ilə əvəzləmə, buraxılma, verbal yumorun və ya situasiyanın izahına ayırır (Antonioni, 2010). Bildiyimiz kimi, yumorun sinxron tərcüməsi üçün müəyyən edilmiş başqa bir təsnifat yoxdur. Fikrimcə, Amato və Mekin təsnifatı ən münasib və ən qısa təsnifatdır. Kateqoriyalar aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilib:

- (1) Yaxın mənanı çatdırma - bu kateqoriyaya hərfi tərcümə və ya mənanı əngəlləməyən buraxılma şəklində, yaxud da bir elementin əvəzlənməsi şəklində məzmunu cüzi dəyişikliklərlə mənanı çatdırma daxildir
- (2) Qısa şəkildə məna çatdırma - bu kateqoriyaya ümumiləşdirmə, sadələşdirmə, təkrar ifadə və ya cümlənin müəyyən bir qismini üstüörtülü şəkildə nəzərdə tutmaqla gülməli cümlənin bir hissəsinin buraxılması kimi strategiyalar daxildir
- (3) Sıfır çatdırma – bu kateqoriyaya bütün verbal yumorun və ya onun əksər hissəsinin buraxılması daxildir
- (4) Geniş çatdırma – bu kateqoriyaya məxəz mətndə deyiləni aydınlaşdıran izah və ya səthi izahlar kimi strategiyalar daxildir
- (5) Fərqli çatdırma – bu kateqoriyaya mənanın dəyişməsi və məxəz mətndə olmayan məna və elementlərin ya yenidən ifadə, ya da əvvəlcədən yanlış hiss etmə yaxud təyinetmə səbəbindən yerdəyişməsi aiddir [1, s.60-61].

Dilləri bilmək, özü-özlüyündə yetərli deyil; dilmanclar, həmçinin məruzəçinin sözlərinin arxasında dayanan mədəni və hətta şəxsi dinamika haqqında təsəvvürə malik olmalıdır. Dilmanc təkcə sözlər və anlayışlarla deyil, həm də fikirlər və emosiyalarla işləyir. Dilmanc, sinxron tərcümənin arası kəsilməyən tələblərinin təsiri ilə hərəkət edərkən onun bütün təxəyyülü gözlənilmədən ortaya çıxma biləcək hər hansı əngəli aşmaq üçün hazır vəziyyətdə olmalıdır. Bu araşdırma bir daha göstərir ki, yaxşı dilmanc olmaq yaxşı hazırlıq, davamlı öz üzərində çalışmaq, dünyagörüşünü artırmaq, fərqli mədəniyyətlərlə tanış olmaq və yüksək hazırcavablıq, eyni zamanda lazım olduqda yaxşı yumor hissəsinə sahib olmaq tələb edir.

NARMİN EMİNOVA

STRATEGIES OF INTERPRETING HUMOUR

SUMMARY

The article examines the strategies used by the interpreter in conveying the language material that is not directly related to the text. Although different types of linguistic units belong to this kind of language material, humor takes the main place. Therefore, all the main methods used in interpreting humor have been touched upon.

The article draws attention to the unique function of humor in political matters. It is shown that the interpretation of humor bridges cultural and linguistic differences. At the same time, it is emphasized that interpreting humor specific to culture and language is one of the main difficulties for interpreters. Also, the main ethical and practical issues arising from interpreting humor are discussed. The article analyzes Viaggio's six factors and also discusses Gile's effort model. The analysis of Viaggio's six factors allows the patterns to be discussed in relation to culture and language. At the same time, practical examples are given for a complete understanding of the strategies used in the interpretation of humor.

Keywords: simultaneous interpretation, literal translation, interpreter, humor, Viaggio's six factors, Gile's Effort Model

НАРМИН ЭМИНОВА **СТРАТЕГИИ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ЮМОРА** **РЕЗЮМЕ**

В статье рассматриваются стратегии, используемые переводчиком при передаче языкового материала, не имеющего прямого отношения к тексту. Хотя к этому виду языкового материала принадлежат разные типы языковых единиц, главное место занимает юмор. Таким образом, были затронуты все основные приемы, используемые в синхронном переводе юмора. В статье обращается внимание на уникальную функцию юмора в политических вопросах. Показано, что синхронная интерпретация юмора связывает культурные и языковые различия. При этом подчеркивается, что синхронный перевод юмора, специфичного для культуры и языка, представляет собой одну из основных трудностей для переводчиков. Также обсуждаются основные этические и практические вопросы, возникающие при синхронном переводе юмора. В статье анализируются шесть факторов Виаджио, а также обсуждается модель усилий Джайля. Анализ шести факторов Виаджио позволяет обсудить закономерности в отношении культуры и языка. При этом приводятся практические примеры для полного понимания стратегий, используемых при синхронной интерпретации юмора.

Ключевые слова: синхронный перевод, дословный перевод, устный переводчик, юмор, шесть факторов Виаджо, модель усилий Джайл

İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYAT

1. Daniela Vymetalova. "Strategies of Interpreting Humour in the European Parliament", 2017
2. Roderick Jones. "Conference Interpreting Explained", St. Jerome Publishing, 1998
3. James Nolan. "Interpretation: Techniques and Exercises", Cromwell Press, 2005

4. Franz Pöchhacker. “Introducing Interpreting Studies”, Psychology Press, 2004
5. Franz Pöchhacker. “Simultaneous Interpreting: A Functionalist Perspective”, Hermes, Journal of Linguistics no. 14-1995
6. Michael Elsa-Maria. “Interpreting Jokes, Swear Words and Brusque Remarks: Experience in the European Parliament” 2015, <https://aiic.net/page/1102/>
7. Judit Garcia Barros and Jonathan Walker. “The Translation of Humour in English Comedy Series”, University of Barcelona, 2015
8. Mathias Seghers and Bernard De Clerck. “The Translation of Humour in Subtitling”, Netherlands, Engles, Spaans, 2016-2017
9. <http://www.aiic.net>
10. <http://www.translationdirectory.com>

Rəyçi: fil.f.d., professor Qılıncxan Bayramov